

УДК 343.2.01(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.40>

Давлатов Ш. Б.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів

Солодкий Д. О.,

студент III курсу спеціальності «Право»
Навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів

РОЗМЕЖУВАННЯ НЕПОКОРИ (СТ. 402 КК УКРАЇНИ) ВІД НЕВИКОНАННЯ НАКАЗУ (СТ. 403 КК УКРАЇНИ)

Анотація. У розділі у розділі XIX Особливої частини чинного Кримінального Кодексу України міститься ст. 402, що передбачає кримінальну відповідальність за «Непокору та ст. 403, яка передбачає відповідальність за «Невиконання наказу» [1, 235]. Потреба в розмежуванні зазначених складів кримінальних правопорушень виникає через наявність в них спільних ознак.

Досліджується питання, в якому співвідношенні перебувають між собою зазначені склади кримінальних правопорушень, які у них спільні ознаки. Розглядається основні істотні ознаки складів кримінальних правопорушень, за якими можна розмежувати «Непокору» передбаченого ст. 402 КК України від «Невиконання наказу» передбаченого ст. 403 КК.

Констатовано, що критерієм розмежування суміжних кримінальних правопорушень виступає не склад кримінального правопорушення, а ознаки складу кримінального правопорушення.

Обґрунтовано, що однією з умов правильної кримінально-правової кваліфікації є одночасне здійснення процесів розмежування складів кримінальних правопорушень зі спільними ознаками.

В статті досліджено наукові підходи щодо розуміння суміжності складів кримінальних правопорушень через «непокори» та «невиконання наказу», а також розглянуто ознаки за якими непокору відмежовують від невиконання наказу. Вказано, що потреба у здійсненні такого розмежування зумовлена тим, що досить часто аналізоване кримінальне правопорушення може бути вчинене в одних і тих самих умовах, одними і тими самими суб'єктами. Обґрунтовується, що основними критеріями розмежування непокори від невиконання наказу є об'єктивна та суб'єктивна сторона досліджуваних складів кримінальних правопорушень.

Розмежування проведено на підставі порівняння ознак досліджуваних складів кримінальних правопорушень, які відрізняються одна від одної, і які вказані в диспозиціях порівнюваних норм. Обґрунтовується, що основними критеріями розмежування непокори від невиконання наказу є об'єктивна та суб'єктивна сторона складів досліджуваних кримінальних правопорушень.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінально-правова кваліфікація непокора, невиконання наказу, розпорядження.

Davlatov Sh. B., Solodkiy D. O. Limitation of disobedience from failure to comply with an order

Abstract. Chapter XIX of the Special Part of the current Criminal Code of Ukraine contains Article 402, which provides for criminal liability for “Disobedience and Article 403, which provides for liability for “Failure to obey an order” [1, 235]. The need to distinguish between this corpus delicti of criminal offenses arises due to the presence of common features in them.

The author investigates the question of how this corpus delicti of criminal offenses related to each other and what common features they have. The author analyzes the main essential features of criminal offenses which can be used to distinguish “Disobedience” under Article 402 of the Criminal Code of Ukraine from “Failure to obey an order” under Article 403 of the Criminal Code.

It is stated that the criterion for distinguishing between related criminal offenses is not the corpus delicti of a criminal offense, but rather the signs of a criminal offense.

It is substantiated that one of the conditions for proper criminal law qualification is the simultaneous implementation of the processes of delimitation of criminal offenses with common elements.

The article examines the scientific approaches to understanding the adjacency of criminal offenses through “disobedience” and “failure to obey an order”, and also considers the signs by which disobedience is distinguished from failure to obey an order. It is indicated that the need to make such a distinction is due to the fact that quite often the analyzed criminal offense can be committed under the same conditions and by the same subjects. It is substantiated that the main criteria for distinguishing disobedience from disobedience to order are the objective and subjective aspects of the criminal offenses under study.

The distinction is made on the basis of a comparison of the features of the criminal offenses under study which differ from each other and which are specified in the dispositions of the compared provisions. It is substantiated that the main criteria for distinguishing disobedience from disobedience to order are the objective and subjective aspects of the corpus delicti of the criminal offenses under study.

Key words: *criminal liability, criminal law qualification of disobedience, disobedience to an order, order.*

Постановка проблеми. При дослідженні будь-якого складу кримінального правопорушення особливу увагу необхідно приділяти його відмежуванню від суміжних складів кримінальних правопорушень, оскільки саме це дає можливість не тільки більш повно та всебічно дослідити елементи складу кримінального правопорушення, але й правильно кваліфікувати діяння винної особи. Результат розмежування досягається шляхом порівняння ознак складів кримінальних правопорушень. Як писав А.Н.Трайнін, шлях порівняння «окремих елементів», що характеризують об’єктивну і суб’єктивну сторону злочину, – найбільш вірний шлях до розмежування суміжних складів і відповідно до забезпечення правильної кваліфікації злочинних діянь [6, 87].

Метою статті є визначення особливості ознак об’єктивної та суб’єктивної сторони аналізованих складів кримінальних правопорушень та напрацювання пропозицій щодо їх розмежування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Норми про військові кримінальні правопорушення зосереджено у розділі XIX КК України. Окремі аспекти кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби були предметом дослідження таких науковців, як Г. М. Анісімов., О. О. Дудоров, С. І. Дячук, В. П. Бодаєвський, М. І. Карпенко, Т. Ю. Касько, 145 А. М. Ониськів, М. І. Панов, М. М. Синько, М. С. Туркот, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов та інші.

Результати дослідження. Безпосереднім об’єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 402 КК України є встановлений порядок підлеглості, який забезпечує необхідні в умовах військової

служби відносини підлеглості та військової честі. Суспільна небезпечність цього складу визначається тим, що він порушує закріплений у військових статутах порядок керування військами, який встановлюється з метою забезпечення їх постійної бойової готовності, перешкоджає нормальному виконанню військовими частинами та підрозділами покладених на них завдань, чим спричиняє шкоду окремим інтересам військової служби. Таким чином непокоря посягає на встановлений порядок підлеглості та військової честі і породжує неорганізованість, негативно позначається на боєготовності військових формувань. У Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України, затверджений Законом України від 24 березня 1999 р., визначено поняття «начальник» та «підлеглий», «старші та молодші за військовим званням». За своїм службовим становищем і військовим званням військовослужбовці можуть бути начальниками або підлеглими стосовно інших військовослужбовців [3, 235]. Молодші за званням військовослужбовці повинні беззастережно виконувати зазначені вимоги старших за військовим званням військовослужбовців. Начальник має право одноособово приймати рішення, віддавати накази та розпорядження, зобов’язаний перевіряти їх виконання, а підлеглий зобов’язаний їх виконувати сумлінно, точно та у встановлений строк [5, 2].

Згідно зі ст. 6 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України командир має право віддавати накази та розпорядження, а підлеглий зобов’язаний їх виконувати сумлінно, точно та у встановлений строк, крім випадків віддання явно злочинного наказу та розпорядження. Наказ може бути відданий у будь-якій формі: письмово, усно, засобами електронного зв’язку, телефоном, телегра-

фом, радіозв'язком або в інший спосіб. Він може бути переданий безпосередньо підлеглому чи доведений до його відома через інших осіб. З деяких питань військової служби законодавством України встановлено тільки письмову форму віддання наказів. Наказ має бути сформульовано чітко, не допускати подвійного тлумачення і не викликати сумнівів у підлеглого. Військовослужбовець, отримавши наказ, відповідає «Слухаюсь» і розпочинає його виконання, зобов'язаний неухильно виконати його. Підлеглий зобов'язаний беззастережно виконувати накази начальника, крім випадків віддання явно злочинного наказу. Для правильної кваліфікації цього кримінального правопорушення необхідно достовірно і точно встановити, чи перебували винний та потерпілий між собою у відносинах підлеглості по військовій службі.

З об'єктивної сторони непокора може виявлятися у двох альтернативних формах: 1) відкритої відмови виконати наказ начальника або 2) іншого умисного невиконання наказу.

Відкрита відмова виконати наказ начальника – найбільш зухвала форма непокори – передбачає наявність заяви (усної чи письмової) підлеглого про його небажання виконувати наказ, або інше демонстративне його невиконання, яке може супроводжуватись будь-якими репліками чи здійснюватися мовчки. Від непокори слід відрізняти випадки суперечки, коли підлеглий вступає в обговорення наказу, виявляючи своє незадоволення у зв'язку з його отриманням, але врешті-решт наказ виконує.

Суттєве кримінально-правове значення має характер відданого наказу. Так, наказ завжди має бути конкретним. Тому не можна розглядати як невиконання наказу невиконання військовослужбовцем загальних вимог служби, які містяться в статутах, порадиниках, інструкціях тощо. Крім того, наказ має бути законним і виданим тільки в межах компетенції відповідної службової особи. Якщо наказ виданий з порушенням вимог, які до нього пред'являються законодавством, він є незаконним. Підлеглий не несе відповідальності за ст. 402 КК України за невиконання наказу начальника, якщо цей наказ був незаконним. За виконання ж явно протиправного наказу

начальника підлеглий підлягає відповідальності як пособник відповідного військового службового кримінального правопорушення.

Інше умисне невиконання наказу полягає в тому, що підлеглим наказ начебто приймається до виконання, але насправді не виконується. Невиконання наказу може полягати: а) у діях, вчиняти які наказ прямо забороняв; б) невиконанні дій, які мали бути виконані згідно з наказом; в) у виконанні таких дій з порушенням встановлених наказом строків та інших обов'язкових умов їх виконання. Поняттям невиконання наказу охоплюється: невиконання дій, які передбачені наказом; вчинення дій, які заборонені наказом; неналежне виконання наказу, тобто відступ від його припису в часі, місці та характері дій. Непокора вважається закінченою, залежно від форми її вчинення, з моменту відмови виконати наказ начальника або з моменту його фактичного невиконання.

Із суб'єктивної сторони відкрита відмова виконати наказ начальника здійснюється тільки з прямим умислом. Інше умисне невиконання наказу може бути здійснено також тільки з прямим умислом. Мотиви вчинення цього кримінального правопорушення можуть бути різними і для його кваліфікації значення не мають. На думку М.І. Хавронюка непокора може бути вчинене лише з прямим умислом [2, 1063]. Якщо непокора спровоковано попередніми незаконними діями начальника щодо даного підлеглого, то питання про відповідальність має вирішуватися з урахуванням конкретних обставин, і за наявності підстав може виключати кримінальну відповідальність за непокору.

Суб'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 402 КК України може бути військовослужбовець чи військовозобов'язаний під час проходження зборів, який за своїм службовим становищем чи військовим званням є підлеглим начальникові, який віддав наказ.

Основний безпосередній об'єкт, а також суб'єкт цього кримінального правопорушення збігаються з основним безпосереднім об'єктом і суб'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 403 КК України.

Таким чином, спільними ознаками зміст яких повністю збігається, а також визначають

коло зазначених складів кримінальних правопорушень є об'єкт та суб'єкт складів цих кримінальних правопорушень. Розмежувальною ознакою між аналізованими складами кримінальних правопорушень є об'єктивна та суб'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень.

Об'єктивна сторона ж кримінального правопорушення передбаченого ст. 403 КК України характеризується бездіяльністю й полягає у невиконанні або неналежному виконанні наказу, що спричинило тяжкі наслідки тільки. За ст. 403 мають каратися випадки невиконання, неточного або неповного виконання законного наказу внаслідок неухважності. За конструкцією об'єктивної сторони ст. 403 КК України «Невиконання наказу» є кримінальним правопорушенням з матеріальним складом. Обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину, передбачена статтею 403 КК України – настання тяжких наслідків через невиконання наказу. Кримінальне правопорушення є закінченим з моменту фактичного настання тяжких наслідків. До **тяжких наслідків** можуть бути віднесені: зрив виконання бойового завдання, завдання великої матеріальної

шкоди, катастрофа, аварія, пожежа, радіоактивне, хімічне, бактеріологічне забруднення навколишнього середовища, масові отруєння тощо. До тяжких наслідків невиконання наказу, змістом якого, наприклад, було попередження найбільш серйозних форм підриву військової дисципліни з боку інших військовослужбовців, є вчинення таких дій, як викрадення зброї, дезертирство тощо.

З суб'єктивної сторони невиконання наказу передбаченого ст. 403 КК України вчинюється лише з необережності у виді кримінальну протиправну самовпевненості або кримінальну протиправну недбалості. При цьому винний не передбачає можливості невиконання наказу, хоча повинен був і міг це передбачити або свідомо не виконує наказ, легковажно розраховуючи на конкретні обставини, завдяки яким наказ буде виконано.

Таким чином, критерієм розмежування аналізованих складів кримінальних правопорушень є ознака складу кримінального правопорушення, а в окремих випадках – частина ознаки складу, котра має самостійне змістове наповнення. За типом співвідношення зазначені кримінальні правопорушення є суміжними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Хавронюк М.І. Коментар до Кримінального кодексу України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://radnuk.info/komentar/kriminal/osobluva/305-rozd19/4733--403--.html>
3. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. № 548-XIV [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/548-14>
4. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. № 551-XIV [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/551-14>
5. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>
6. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления // Избранные труды / составление, вступительная статья докт. юрид. наук, профессора Н.Ф. Кузнецовой. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 898 с. С. 192.